

МУЗЕЙНИЙ ПРЕДМЕТ: ЕВОЛЮЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

О. В. Отземко

Музейний предмет є основою будь-якої музейної колекції, основним елементом музейної комунікації. Це також ключове поняття музеєзнавства, еволюція якого невід'ємно пов'язана з розвитком музейної справи.

У протомузейний період для визначення предметів давнини, що накопичувалися в колекціях різного походження застосовувався термін «старожитності». У XVI ст. спостерігається підвищення зацікавленості старожитностями античності, які, імовірно, більшою мірою були джерелом творчої наснаги гуманістів, ніж засобом пізнання минулого.

У цей же період для визначення історико-художніх предметів давнини було запроваджено в обіг назву «пам'ятка». Протягом XVI–XVIII ст. відбувалося становлення цього поняття, хоча паралельно використовувалася й попередня назва – «старожитності». Еволюції змістового наповнення поняття «пам'ятка» сприяв розвиток природничих наук, що призвело до появи природничих пам'яток. Вони відрізнялися від старожитностей тим, що виступали, передусім, в якості джерела наукової інформації, здобутої в процесі наукового дослідження та інтерпретації. Сукупність пам'яток природи, на відміну від хаотичного зібрання старожитностей, утворювала систему. У XVIII ст. термін «пам'ятка» з'являється і в законодавстві Європейських країн, остаточно оформлюючись під час Великої Французької революції.

У XIX – на поч. XX ст. формується музейна справа як специфічна сфера, пов'язана із збереженням пам'яток. Це зумовило утворення поняття «музейна пам'ятка», «історико-культурна пам'ятка». Протягом зазначеного періоду зміст цих понять утверджується на рівні побутової свідомості. У XX – на поч. XXI ст. відбувається їхнє наукове осмислення.

На початку 30-х років XX ст. радянський історик М. Дружинін запровадив у науковий обіг термін «музейний предмет». У наступні роки до теоретичної розробки цього поняття долучилися А. Разгон, В. Дукельський, В. Кондратьєв, а також зарубіжні науковці З. Странський, Й. Бенеш, К. Шрайнер.

Зокрема А. Разгон запропонував таке визначення музейного предмету: вилучений з реальної дійсності предмет музейного значення, включений до музейного зібрання і здатний зберігатися протягом тривалого часу, є носієм соціокультурної та природничо-наукової інформації, автентичним джерелом знань та емоцій, культурно-історичною цінністю, частиною національного надбання.

Треба відзначити, що в сучасній історіографії не має термінологічної єдності щодо визначення предметів, які набувають музейної цінності та складають основу музейних зібрань. Зокрема, поняття «музейний предмет» застосовується до оригіналів, які мають «музейну цінність», але деякі з музеєзнавців – В. Дукельський, В. Туманов – вважають, що до даної категорії можна віднести також макети й відтворення музейних предметів, що створюються спеціально для експозиції та виконують функції пам'ятників.

Окрім зазначеного поняття дослідники оперують такими термінами, як «пам'ятка» (в радянської історіографії Г. Мезенцева, в сучасній українській – М. Рутинський), «музейна пам'ятка» (М. Рутинський, С. Руденко вважають його синонімом терміну «музейний предмет»), «пам'ятка історії та культури» (Л. Гріффен пропонує зіставлення з поняттям «музейний предмет»), «музейна цінність»; розглядаються проблеми співвідношення понять «культурна цінність» і «музейний предмет», «історичне джерело» та «музейний предмет». У зарубіжній науці синонімом музейного предмету є термін «музеалія» (З. Странський, Ф. Вайдахер).

Розповсюджена також культурологічна теорія музейного предмету. Музей трактується як особливе явище культури, культурна форма, підсистема культури. Виходячи

з цього музейний предмет – це явище, продукт культури свого часу, цілісна сукупність створених у ході історичного розвитку матеріальних і духовних реалій. Він відбиває не тільки явища, події, факти, але й зв'язки людини з природою, суспільством, її цілі, можливості, психологічні мотивації (О. Мастеница, О. Сапанжа).

В українському законодавстві (Закон України «Про музеї та музейну справу», 1995 р.) прописане таке визначення терміну «музейний предмет»: культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення.

Повне визначення поняття «культурна цінність» міститься в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999 р.): об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Перелік культурних цінностей, що наводиться далі, включає не тільки артефакти, але й цінності природного походження.

У сучасній українській музеєзнавчій літературі пропонується таке визначення музейного предмету (одне з багатьох): предмет, вилучений з оригінального (первинного) контексту й долучений до музейного простору для того, щоб документувати там ту реальність, з якої його вилучено (А. Сошніков).

Таким чином, у сучасній історіографії не має єдиного підходу до визначення поняття «музейний предмет» і, загалом, термінологічної єдності щодо позначення предметів, які зберігаються в музейних зібраннях. Це свідчить про еволюцію музеєзнавства як наукової дисципліни та вплив на цей розвиток змін, що відбуваються не тільки в музейній справі, а також в інших сферах, пов'язаних із збереженням культурної спадщини.

УДК 930.1:316.244

АЛЬТЕРНАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЧАРЛЬЗА ТІЛЛІ

І. В. Пятницькова

Вже усталеними є еволюційні, циклічні концепції трактування історичного розвитку суспільства. Разом з тим в історичній соціології існують теорії, що пропонують альтернативний погляд на історичний процес. Серед них дослідження К. Поппера, Р. Нісбета, І. Валлерстайна. Чільне місце серед них займає концепція американського фахівця в галузі історичної соціології другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. Чарльза Тіллі. На ґрунтовній історичній базі він досліджував процеси формування держав, причини та перебіг революцій, явища міського життя та проблеми міграції.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз основних засад альтернативної концепції історичного розвитку Ч. Тіллі.

Своє бачення суспільного розвитку та соціальних змін дослідник виклав у праці «Великі процеси. Масштабні процеси. Великі порівняння», яка вийшла друком у 1984 р. Ч. Тіллі критикував сучасну йому соціологічну науки у нездатності сформувати нові підходи для висвітлення процесу розвитку суспільства та трактування соціальних змін. Дослідник акцентував увагу на надмірній залежності від принципів стадійно-лінійного розвитку людства та ідей прогресу, сформованих ще у ХІХ ст. Свої критичні зауваження соціолог сформував у вигляді восьми «згубних звичок», які на його думку підлягали переосмисленню.

У першу чергу, Ч. Тіллі вказував на те, що суспільство трактується як специфічне утворення, що існує об'єктивно і постає у якості певної цілісності. Вона може по різному